

เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พิมาย¹

Row houses and buildings in Phimai historic urban landscape

พัชรียา คำดี² และเกรียงไกร เกิดศิริ³
Phatchareeya Khamdee and Kreangkrai Kirdsiri

บทคัดย่อ

เรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ของตัวเมืองพิมาย ตั้งอยู่ในเขตเมืองเก่าในเขตกำแพงเมืองชั้นในของเมืองพิมาย ทำเลดังกล่าวทำหน้าที่เป็นย่านการค้ามาตั้งแต่สมัยทวารวดี ซึ่งปรากฏหลักฐานเป็นอโรคยาศาล เป็นที่พักของนักเดินทางที่ใช้ติดต่อค้าขายระหว่างเมืองพระนครและเมืองแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ส่งผลให้พิมายมีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนา สถาปัตยกรรม และเศรษฐกิจของเมือง โดยปรากฏหลักฐานเป็นปราสาทหินพิมายที่คงอยู่จนถึงปัจจุบัน ช่วงรัตนโกสินทร์ย่านการค้าพิมายนั้นเจริญด้วยภูมิประเทศที่เหมาะสมอยู่ใกล้ลำน้ำมูล ซึ่งเป็นเส้นทางค้าขายสินค้าทางเรือระหว่างภาคอีสานไปยังกรุงเทพฯ จึงส่งผลให้เมืองพิมายเป็นเมืองที่มีเศรษฐกิจการค้าที่เจริญรุ่งเรือง และย่านการค้าของเมืองพิมายนี้ยังทำหน้าที่เรื่อยมาจนมีการปลูกสร้างอาคารแถวเพื่อทำหน้าที่เป็นที่อยู่อาศัยและค้าขาย โดยในระยะแรกเท่าที่ปรากฏหลักฐานนั้นเป็นอาคารปลูกสร้างด้วยไม้ ในที่นี้จึงเรียก “เรือนแถวไม้พื้นถิ่น” ต่อมามีการสร้าง “ตึกแถวพื้นถิ่น” ที่มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐ โดยการก่ออิฐขึ้นรูปอาคาร โดยมีความสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิด ผลกระทบจากการสร้างรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมาเมื่อ พ.ศ.2443 ได้นำมาซึ่งวัสดุจำพวกเหล็ก สังกะสี ส่งผลให้มีการนำวัสดุสมัยใหม่เข้ามาใช้ร่วมกันกับเรือนแถวไม้ และในช่วง พ.ศ.2500 กรมศิลปากรได้ทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผังเมืองพิมาย เนื่องจากมีการย้ายตลาดสดและที่ว่าการอำเภอออกจากบริเวณเดิมเพื่อทำการบูรณะปราสาทหินพิมาย และมีการตัดถนนจากนครราชสีมาเข้าสู่ตัวเมืองพิมาย ทำให้การคมนาคมทางน้ำได้ลดบทบาทลงและพร้อมกับ

- 1 บทความคัดสรรจากการประชุมวิชาการในหัวข้อ “ภูมิปัญญาพื้นถิ่นสร้างสรรค์” คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2 นักศึกษาปริญญาโท คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
E-mail : Kphatchareeya7@gmail.com
- 3 อาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

การเข้ามาของวัสดุจำพวกปูนซีเมนต์ที่มีให้ใช้มากขึ้น ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันนี้มีความนิยมในการก่อสร้างอาคารแถวรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า “ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น” ที่แสดงนัยยะของความทันสมัยตามแนวคิดของจอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งยังคงส่งผลถึงรูปแบบตึกแถวในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เรือนแถว ตึกแถว พิมาย

Abstract

Row house and buildings in the historic urban landscape of Phimai, the historic district, are located in the old town in the inner walls of Phimai. It had been a central commercial district since Dvaravati period. The evidence is a pavilion where the traders used to rest when they traded between cities: the capital city and the Chao Phraya River basin area. This had promoted the religious, architectural, and economic prosperity; the evidence is the Phimai sanctuary that is still at that place. During the period, the commercial district, Phimai, had grown into a prosperous district as it is located near the Mun River, a trade route between the Northeast of Thailand to Bangkok. Moreover, as Phimai district continued its prosperity, the shophouses were also built to be both residential spaces (mostly on the top floor) and shops (down stair). In the beginning, according to the evidence provided, the buildings were built with wood called “wooden vernacular shophouses.” After that “vernacular shophouses” were built; they used bricks in building them, which shows the impact of social and economic context on the houses. Especially, the Bangkok - Nakhon Ratchasima railway line that opened to traffic in 1900, which brought materials such as metal and galvanized iron to community, influenced people to combine modern materials with the wooden shophouses. Moreover, in 1957, the Fine Arts Department had restored Phimai, which caused the change in urban planning. Because of the restoration of Phimai and the opening of the new road connecting Nakorn Rachasima with Phimai city, the market and the district office had to be moved. In consequence, the water transportation had declined and cement type of materials had become well-known and being used. At that time, “early modern shophouses” had become popular showing the modern concept of Chom Phon. PS. Phibulsongkram and this type of shophouses has been influencing shophouses from then until now.

Keywords: Historic urban landscape, vernacular architecture, wooden rowhouse, shophouse, Phimai

บทนำ

แนวคิด “ภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ (Historic urban landscape)” ที่มองความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมของมนุษย์ บริบททางสังคม เศรษฐกิจ กับความสัมพันธ์ของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ซึ่งหมายรวมถึงย่านชุมชนและกลุ่มอาคารในท้องถิ่น (Sihanat, 2000) นำมาเป็นฐานคิดในการศึกษา เพื่อขยายขอบเขตการศึกษาเมืองประวัติศาสตร์ที่เดิมมุ่งเน้นแต่เพียงโบราณสถานหรือมรดกทางสถาปัตยกรรม หากต้องพิจารณาและให้ความสำคัญยังสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชีวิตประจำวัน วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิตอันเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละชุมชน เศรษฐกิจ บริบทและสภาพแวดล้อม อันมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วน และด้วยเมืองพินายเป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่ยังคงดำเนินอยู่ จึงเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พินาย ในฐานะเมืองประวัติศาสตร์ที่มีพลวัต (Living historic city) ยังดำเนินด้วยวิถีชีวิตชุมชน และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ควบคู่ไปกับมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ICOMOS Thailand, 2014)

บทความนี้ได้นำเสนอการศึกษาเมืองประวัติศาสตร์พินาย ผ่านการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศและการสำรวจเมืองผ่านการเดินสำรวจภูมิทัศน์ถนน (streetscape) เพื่อศึกษาบริบทและภาพรวมพลวัตของเมืองประวัติศาสตร์พินาย ในมิติทางกายภาพ และการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่นประเภทเรือนแถว ตึกแถว เพื่อขยายฐานข้อมูลในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและเมืองโบราณ ภายใต้กรอบแนวคิดภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ (historic urban landscape) เพื่อเป็นต้นทุนสำคัญในการสร้างดุลยภาพระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนาย่านประวัติศาสตร์ที่ตอบสนองต่อการอยู่อาศัยในบริบทร่วมสมัย และคงรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหลากหลายของรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนแถว และตึกแถวซึ่งเป็นองค์ประกอบของเมืองประวัติศาสตร์พินาย เพื่อนำไปสู่การจำแนกรูปแบบ และช่วงเวลาในการก่อสร้าง
2. เพื่อเสนอคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวและตึกแถวในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์พินาย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลหน่วยตัวอย่างใน 2 ลักษณะ ประกอบด้วย หน่วยที่ 1 ตัวอย่างที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว และหน่วยที่ 2 ตัวอย่างจากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ในหน่วยที่ 1 การศึกษาตัวอย่างที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว ได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ของเมือง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเมืองพินาย ซึ่งจะพบว่า การวิจัยก่อนหน้านี้นี้มุ่งเน้นการวิจัยไปที่ตัวปราสาทหินและประวัติศาสตร์ของเมือง โดยยังขาดการศึกษารายละเอียดสภาพแวดล้อมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายในเมืองพินาย และในหน่วยที่ 2 ได้ใช้การศึกษาการเปลี่ยนแปลงเมืองผ่านภาพถ่ายทางอากาศ และการวิจัยสำรวจ (survey research) โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิจากการสัมภาษณ์และภาพถ่ายของเมือง การศึกษาในสนามวิจัย (historical accounts) ด้วยการสำรวจจริงวัดอาคารประเภทเรือนแถวและตึกแถว เพื่อนำมาสู่กระบวนการวิเคราะห์ถึงบริบททางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงสัมพันธ์พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารแถวในพื้นที่ศึกษา

สถานภาพการศึกษา นิยามและความหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

พัฒนาการทางความคิดในการศึกษา “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” เกิดขึ้นจากความต้องการสร้างคำอธิบายต่อช่องว่างความรู้ และการทำความเข้าใจในสถาปัตยกรรม ซึ่งแต่เดิมนั้นให้ความสำคัญอยู่เพียงแต่การศึกษาเฉพาะสิ่งปลูกสร้างที่ถูกออกแบบขึ้นโดยสถาปนิก ผู้เชี่ยวชาญทางด้านนการก่อสร้างหรือช่างที่ได้รับ การยอมรับอย่างกว้างขวาง หากแต่เมื่อการศึกษาเพื่อหาคำอธิบายความรู้ทางสถาปัตยกรรมได้ดำเนินไปจนถึงระยะ หนึ่งกลับพบว่า การนิยามสถาปัตยกรรมที่ถูกผูกติดอยู่กับเพดานของการศึกษา และเพดานความคิด ต่อสถาปัตยกรรมในมิติอื่นๆ และส่งผลให้การศึกษาและสังเคราะห์ชุดข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสถาปัตยกรรม ถูกจำกัดขอบเขตในที่สุด

ผลงานการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในมิติต่างๆ ขึ้นสำคัญ คือ “สารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโลก” (Oliver, 1998) ซึ่งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับ “ตึกแถวการค้า (shop house)” ได้ถูกจัดหมวดหมู่ให้อยู่ภายใต้ ประเด็นสถาปัตยกรรมที่ก่อตัวขึ้นจาก ประโยชน์ใช้สอยและหน้าที่ (uses and functions) ซึ่งการจำแนก ดังกล่าวนั้นพิจารณาว่าตึกแถวการค้าที่ก่อตัวขึ้นจากความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก โดยเป็น ที่พักอาศัยควบคู่ไปกับการทำหน้าที่รองรับกิจกรรมการค้าและโดยมากจะถูกปลูกสร้างอยู่ริมถนน เพื่อให้ง่าย ต่อการแลกเปลี่ยนสินค้าและการสัญจร ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างมักใช้วัสดุที่สามารถหาได้จากท้องถิ่น หรือ เป็นวัสดุที่ได้จากการแลกเปลี่ยนค้าขาย ซึ่งจัดหาได้โดยสะดวกกับพื้นที่ที่ใกล้เคียง และสร้างด้วยช่างท้องถิ่น ทั้งนี้สอดคล้องกับคำอธิบายของ Rapoport (1969) ที่กล่าวว่าปัจจัยสำคัญของการก่อรูปของเรือนนั้นมีความ สัมพันธ์โดยตรงกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดหรือนิยามคำว่า “ตึกแถวการค้า” ที่แปลความมาจากคำว่า rowhouse หรือ shop house ตามนิยามที่กล่าวมาข้างต้นนั้นอาจจะไม่สอดคล้องกับพัฒนาการในการก่อรูปของอาคาร ในลักษณะดังกล่าวในบริบทประเทศไทยอย่างชุมชนเมืองนั้น ไม่ได้สร้างเรือนแถวหรือตึกแถวเพื่อรองรับหน้าที่ ของการอยู่อาศัยและการค้าเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังรองรับหน้าที่อื่นๆ ที่สัมพันธ์กับอาชีพที่หลากหลาย และซับซ้อนของสังคมเมืองด้วย นอกจากนี้ ในการเรียกชื่อของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้น มีความจำเป็น ต้องกำหนดเรียกชื่อออกเป็น 2 รูปแบบ คือ เรือนแถว และตึกแถว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการใช้วัสดุในการ ก่อสร้าง กล่าวคือ “เรือนแถวไม้” ใช้วัสดุก่อสร้างหลักของอาคารเป็นไม้ ในขณะที่ “ตึกแถว” เป็นอาคาร เครื่องอิฐและปูนก่อเป็นหลัก

ทั้งนี้ในสถานภาพการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับอาคารแถว ในประเทศไทยนั้นมีมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ การศึกษาที่ผ่านมามีเป็นพื้นที่ที่มีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมจีน (Mekboonsonglap, 2016) ยกตัวอย่างเช่น “การศึกษาตึกแถวพื้นถิ่นในภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ตลาดล่าง ถนนพระราม ๑ จังหวัดลพบุรี เป็นต้น หรือ เป็นตึกแถวที่มีปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเวียดนาม และอิทธิพลอาณานิคมฝรั่งเศส เช่น ย่านการค้าในเมือง ต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำโขงนั้น เช่น การศึกษาเรื่อง “คุณค่าและความหมายของลวดลายมงคลในอาคารพาณิชย์ ยุคแรก 4 จังหวัดริมแม่น้ำโขง” ซึ่งการศึกษาในพื้นที่ดังกล่าวนี้ได้ยึดโยงกับความคิดที่สัมพันธ์กับวัสดุหลักใน การก่อสร้างซึ่งเป็นเครื่องก่อเป็นหลัก จึงเรียกว่า “ตึกแถว” และนิยามของคำว่า “เรือนแถวหรือห้องแถว” ในลักษณะดังกล่าวนี้ได้ถูกแสดงออกอย่างชัดเจนมากขึ้นการศึกษาศัพท์กฎหมายที่ใช้ในงานสถาปัตยกรรม

กล่าวคือ “ห้องแถว” หมายความว่า อาคารที่ก่อสร้างต่อเนื่องกันเป็นแถวยาวตั้งแต่สองคูหาขึ้นไปมีผนังแบ่งอาคารเป็นคูหาและประกอบด้วยวัสดุไม้ท่อนไฟเป็นส่วนใหญ่ “ตึกแถว” หมายความว่า อาคารที่ก่อสร้างต่อเนื่องกันเป็นแถวยาวตั้งแต่สองคูหาขึ้นไป มีผนังแบ่งอาคารเป็นคูหาและประกอบด้วยวัสดุท่อนไฟเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะเห็นว่าความหมายโดยรวมเกือบจะเหมือนกัน แตกต่างก็เพียงเฉพาะในประเด็นการกำหนดลักษณะของวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารทั้งสองประเภทว่า จะต้องเป็นวัสดุท่อนไฟหรือวัสดุไม้ท่อนไฟเป็นส่วนใหญ่หรือไม่เท่านั้น นอกเหนือจากการใช้วัสดุเป็นตัวกำหนดลักษณะอาคารแล้วการศึกษาพลวัตการเปลี่ยนแปลงเมืองหรือชุมชนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นเมืองเก่าที่มีการพัฒนาเมืองอย่างค่อยเป็นค่อยไปจากปัจจัยแวดล้อมภายใน หรือการพัฒนาเมืองมาตั้งแต่ช่วงก่อนสมัยใหม่ซึ่งสัมพันธ์กับการคมนาคมใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคนั้น เช่น รถไฟ รถยนต์ ยังส่งผลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรมและการใช้งานของตึกแถว และเรือนแถว

ประวัติศาสตร์ ลังคม วัฒนธรรมย่านประวัติศาสตร์พิมาย

พิมายเป็นเมืองที่มีความสำคัญและมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน นับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยการค้นพบหลักฐานการตั้งถิ่นฐานเครื่องมือเครื่องใช้และร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์ในยุคเหล็กหรือเมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว และพบหลักฐานที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาสีดำขัดผิวเขียนลายเรียกภาษาชนเผ่าแบบ “พิมายดำ” ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 846 พิมายเป็นเมืองแห่งการเกษตรเรื่อยมาพร้อมทั้งเป็นเมืองที่มีการติดต่อค้าขายกับเมืองอื่นๆ โดยรอบ ซึ่งพบหลักฐานเป็นลูกปัดสีที่พบมากในชุมชนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา พิมายเจริญเรื่อยมาและเจริญสูงสุดในยุคพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 เมืองพิมายได้เจริญขึ้นมา มีบทบาทสำคัญเป็นเมืองศูนย์กลางขนาดใหญ่ของอารยธรรมเขมรในเขตลุ่มแม่น้ำมูลในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 1654 เมื่อมีการสถาปนาราชวงศ์มหิดรปุระ (Mahidrapura) ขึ้นในเขตที่ราบสูงโคราช และเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ.1724 ถึงราว พ.ศ.1763) เพราะมีชื่อเมืองพิมายปรากฏในจารึกปราสาทพระขรรค์ กล่าวไว้ว่า “จากเมืองหลวงไปยังเมือง วิมาย หรือวิมายะ ที่พักพร้อมด้วยไฟ 17 แห่ง” และมีรูปสล่ององค์ของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 และพระชายาอยู่ที่ปราสาทหินพิมายด้วย เหตุที่เมืองพิมายมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มายาวนานนั้น เนื่องด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบมีแม่น้ำล้อมรอบทั้งแม่น้ำมูลและลำจักราช ส่งผลให้ทำการเกษตรได้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก และยังเป็นแหล่งผลิตเกลือที่สำคัญของลุ่มแม่น้ำมูล

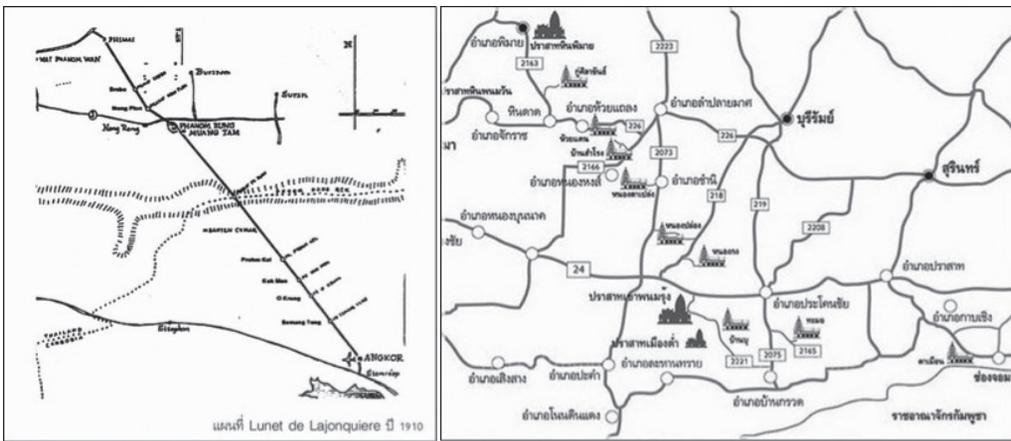
จากการวิเคราะห์พบปัจจัยที่ส่งผลให้พิมายมีความสำคัญเรื่อยมาในหน้าประวัติศาสตร์นั้นมี 2 ปัจจัยหลักด้วยกัน คือ

1. ปัจจัยทางด้านภูมิศาสตร์ต่อทำเลที่ตั้งของเมือง
 - ตั้งในพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ สภาพดินสมบูรณ์ เหมาะสมแก่การเพาะปลูก
 - มีแม่น้ำล้อมรอบเมือง ทั้งแม่น้ำมูล ลำน้ำเค็มและลำจักราช ส่งผลให้มีแหล่งน้ำเพียงพอต่อการเกษตร และการคมนาคมค้าขายกับต่างเมืองเป็นไปได้สะดวกทั้งเมืองโบราณแถบลุ่มแม่น้ำมูลและลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
 - เป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์

2. ปัจจัยทางการค้าเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการค้า

- เป็นศูนย์กลางศาสนา ปรางค์หลักฐานเป็นปราสาทหินพิมาย ซึ่งเป็นศาสนสถานที่ใหญ่ของประเทศไทย และปราสาทหินพิมายเองทำหน้าที่เป็นต้นแบบของเมืองพระนครที่เขมร (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน)
- เป็นศูนย์กลางการค้า เนื่องจากพิมายเป็นเมืองที่สามารถผลิตเกลือสินเธาว์ จึงส่งผลให้เมืองพิมายกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าในแถบลุ่มน้ำมูล

ด้วยเหตุผลข้างต้น ทำให้พิมายมีความสำคัญในฐานะของเมืองการค้าที่ปรากฏหลักฐานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีปราสาทหินพิมายเป็นประจักษ์พยานและเป็นศูนย์กลางของเมือง นอกจากนี้ยังมีเรือนแถวร้านค้าที่อยู่ล้อมรอบ

ภาพที่ 1 แสดงเส้นทางการค้าและการติดต่อระหว่างเมืองพิมายและเมืองพระนคร

พิมายเมืองประวัติศาสตร์ที่มีพลวัต

ภายใต้กรอบแนวคิด ภูมิทัศน์ย่านประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษาเมืองประวัติศาสตร์แบบองค์รวม คือ การศึกษามรดกทางวัฒนธรรมรูปธรรม ซึ่งหมายรวมถึง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และย่านชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น มรดกทางวัฒนธรรมนามธรรม อันหมายถึง ความหลากหลายทางวัฒนธรรม คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาความรู้ สังคมเศรษฐกิจ พลวัตของเมือง ซึ่งคนในชุมชนต่างเป็นเจ้าของ และใช้ประโยชน์ร่วมกัน (UNESCO, 2012) โดยในบทความนี้ผู้วิจัยได้ศึกษา พลวัตของเมืองพิมาย เพื่อขยายขอบเขตการศึกษาและทำความเข้าใจกายภาพของเมืองให้มากขึ้น เพื่อเป็นข้อมูลในการหาแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ให้คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของเมือง ควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองในปัจจุบัน

จากการศึกษาลักษณะของเมืองและย่านประวัติศาสตร์ ของธาดา สุทธิธรรม (Suttitham, 1990) พบว่า เมืองพิมายมีลักษณะเป็นเมืองที่มีพัฒนาการต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (living ancient/historic city) โดยพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์ และมี

พัฒนาการสืบเนื่องเข้าสู่สมัยวัฒนธรรมทวารวดี และเขมรตามลำดับ (Chanbai, 1999) และเมืองพิมายในสมัยพระนครนั้นยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญอย่างสูง และพบหลักฐานการตั้งชุมชนโดยรอบในเขตกำแพงเมืองมาตั้งแต่ครั้งอดีต ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงเกิดความสนใจในอิทธิพลของปราสาทหิน ที่มีผลต่อชุมชนโดยรอบ โดยในบทความนี้ได้ศึกษาและวิเคราะห์ผ่านภาพถ่ายทางอากาศตั้งแต่ พ.ศ. 2517 - 2557 เพื่อศึกษาการก่อตั้งชุมชนและลักษณะการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ซึ่งสามารถแบ่งข้อมูลการศึกษาได้เป็น 3 ระยะด้วยกันคือระยะที่ 1 (จากภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2517 - 2529) พบว่า มีการตั้งชุมชนอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองเดิม และล้อมรอบโบราณสถานของเมือง โดยมีการก่อสร้างบ้านเรือนซ้อนทับลงไปในพื้นที่เมืองเดิมซึ่งจะเห็นได้จากร่องรอยของถนนโบราณ ซึ่งยังคงมีการใช้งานอยู่จนถึงปัจจุบัน การกระจุกตัวหรือความหนาแน่นของบ้านเรือนนั้น พบว่า มีจำนวนบ้านเรือนเป็นจำนวนมากในทิศตะวันออก ทิศตะวันออกเฉียงใต้ และทางด้านทิศใต้ เมื่อเปรียบเทียบกับทิศอื่นๆ ของเมือง ซึ่งสอดคล้องกับคติการสร้างปราสาทหินพิมายซึ่งหันไปทางทิศใต้เพื่อรับกับถนนที่ตัดจากเมืองพระนคร (Ditsakul, 1997) จึงทำให้ทิศใต้เป็นทิศมงคลของเมือง และด้วยเหตุนี้จึงตั้งข้อสันนิษฐานเรื่อง การหันหน้าของปราสาทที่มีผลต่อความเชื่อเรื่องทิศหัวนอนของคนพิมาย โดยคนในเมืองพิมายจะหันหัวนอนไปทางทิศใต้และเท้าชี้ไปทิศเหนือ นอกจากหลักความเชื่อแล้ว การขยายตัวของชุมชนในทิศใต้ ยังสอดคล้องกับการประกอบอาชีพของคนในสมัยนั้นที่ทำนาเป็นหลัก หากต้องการปลูกเรือนใหม่ก็ปลูกบนที่ดินซึ่งใกล้กับนาของตนซึ่งเป็นแหล่งประกอบอาชีพ นอกจากนี้ยังพบว่าทิศเหนือของเมืองมีความหนาแน่นของบ้านเรือนน้อยที่สุด เนื่องจากเชื่อว่าเป็นทิศของคนตาย โดยมีสัญลักษณ์เป็นประตูผีของเมือง

ภาพที่ 2 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงลักษณะการตั้งชุมชน ที่อาศัยอยู่ล้อมรอบปราสาทหิน (พ.ศ. 2517)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการขยายตัวของชุมชน มาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้
ตามลักษณะการประกอบอาชีพ (พ.ศ. 2529)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

ระยะที่ 2 (ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2537 - 2547) การเพิ่มจำนวนขึ้นของประชากรในเมืองทำให้พื้นที่ภายในเขตเมืองเก่ามีความหนาแน่น จึงจำเป็นต้องขยายเมือง เพราะไม่สามารถสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและขยายเขตอาคารราชการของเมืองได้ ทางเทศบาลเมืองพินายจึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอพินายสถานีขนส่ง และตลาดสด มาสร้างยังพื้นที่ว่างด้านทิศตะวันตกของเมืองและได้ตั้งชื่อพื้นที่นี้ว่า เขตเมืองใหม่เป็นพื้นที่เพื่อการพาณิชย์ของเมือง (อ้างอิงจากขอบเขตพื้นที่ผังเมืองรวมเทศบาลตำบลในเมือง อำเภอพินายจังหวัดนครราชสีมา 2554) และตอบสนองกับการขยายถนนเลียบตัวเมืองซึ่งเชื่อมต่อเส้นทางคมนาคมกับอำเภออื่นๆ โดยไม่ได้ผ่านเข้าไปในเขตเมืองเก่า ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การขยายตัวของเมืองในช่วงเวลานี้มีการกระจายตัวของบ้านเรือน มาตั้งชุมชนใหม่ในเขตเมืองใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะขยายออกมาเพื่อประกอบอาชีพการค้า

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงลักษณะการขยายตัวของเมืองและการตัดถนนเลี้ยวเมือง (พ.ศ. 2537)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 5 ภาพถ่ายทางอากาศการเกิดขึ้นของชุมชนเมืองใหม่ (พ.ศ. 2547)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

ระยะที่ 3 (ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2547 - 2557) เนื่องด้วยกระแสการท่องเที่ยวและการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจการท่องเที่ยวภายในตัวอำเภอ และการเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้เกิดการขยายตัวเป็นชุมชน ขนาดใหญ่ โดยเริ่มมีการขยายตัวของชุมชนในทิศเหนือของเมือง ในพื้นที่เหนือน้ำมูลขึ้นไป ซึ่งจากลักษณะ การกระจายตัวของการตั้งถิ่นฐานใหม่นี้ มีผลการขยายเส้นทางคมนาคมจากถนนมิตรภาพสู่ตัวเมือง เพื่อรองรับ การเดินทางมาการขยายตัวขึ้นของระบบเศรษฐกิจอันมีผลมาจากประชากรและการท่องเที่ยวของเมือง

ภาพที่ 6 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงลักษณะการขยายตัวของเมือง (พ.ศ. 2547)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

ภาพที่ 7 ภาพถ่ายทางอากาศแสดงการขยายตัวของเมืองทางทิศเหนือของเมือง (พ.ศ.2557)
ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

จากการศึกษาเบื้องต้นที่เกิดขึ้นนี้สามารถสรุปได้ว่า ในระยะที่ 1 คนในชุมชนนั้นมีความผูกพันกับปราสาทหินในลักษณะของความเชื่อ การให้ความเคารพผ่านความเชื่อเรื่องทิศหัวนอนและการตั้งบ้านเรือนในทิศที่เป็นมงคลของเมือง ในระยะที่ 2 การขยายตัวของเมืองในทางทิศตะวันตก เกิดจากข้อจำกัดด้านพื้นที่และการเติบโตของเมืองตามจำนวนที่เพิ่มขึ้นของประชากร การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ โดยยังคงความเชื่อเรื่องทิศมงคล และทิศหัวนอนไว้อย่าง ซึ่งเป็นไปตามข้อจำกัดของพื้นที่ ในระยะที่ 3 พบว่า การขยายตัวของเมืองไปในทุกทิศทาง แต่มีความหนาแน่นมากในทิศเหนือของเมือง ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาของระบบคมนาคมเพื่อการเติบโตด้านการท่องเที่ยว ส่งผลต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของพินายด้วย ซึ่งจะเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 1 และระยะที่ 2 เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป ซึ่งแตกต่างจากการเปลี่ยนแปลงในระยะที่ 3 ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อคุณภาพชีวิตและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งแสดงออกในรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนแถวและตึกแถวมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับเศรษฐกิจและเขตพื้นที่การค้าของเมือง ในบทความนี้ได้ทำการศึกษา รูปแบบของเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นของพินาย รวมถึงปัจจัยในการเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ดังภาพที่ 9 และ 10

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองพินาย พ.ศ. 2517

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองพินาย พ.ศ. 2529

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองพินาย พ.ศ. 2537

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองพินาย พ.ศ. 2547

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองพินาย พ.ศ. 2557

ภาพที่ 8 ลักษณะการขยายตัวของชุมชนภายใต้พื้นที่เมืองเก่าพินาย

อำเภอพินาย จังหวัดนครราชสีมา ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 – 2557

ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ/กรมแผนที่ทหาร

เหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของเมืองพิจาย

2420 คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสสำรวจปราสาทหิน
ร่างแผนผังเมืองพิจาย

2426 - 2427

2433 Lunet de Lajongiere สำรวจและแก้ไข
แผนผังเมืองของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส

2435

2440 เมือง พิจาย ถูกรวมอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา

2443 เมืองพิจาย ยกฐานะเป็น อำเภอเมืองพิจาย

2453 พระยาจ่าบตีได้ปรับปรุงเมืองพิจาย
ให้เป็นเมืองการค้า
เพราะติดลำนํ้ามูล

2454

2457 ได้มีการสร้างที่ว่าการอำเภอพิจาย
ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาท

2460

2477 หลวงวิจิตรวาทกร เริ่มบูรณะปราสาทหิน
พิจายและพยายามปรับปรุงเมืองพิจาย

2479

2480 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน 9 แห่งในพิจาย

2482 เปลี่ยนจากอำเภอเมืองพิจายเป็น อำเภอพิจาย

2491 ก่อตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ โรงเรียนพิจายวิทยา

2498 รัชกาลที่9และสมเด็จพระราชินี
เสด็จทอดพระเนตรปราสาทหินและโบราณสถาน

2500 จอมพล ป. พิบูลสงคราม
มีคำสั่งให้พัฒนาเมืองพิจาย

2505 เริ่มต้นการบูรณะปราสาทหินพิจาย
และขยายเขตโบราณสถาน

2507 เปลี่ยนการบูรณะเป็นวิธี Anastylis
และขยายเขตโบราณสถานเป็น 120 ไร่

2511 การบูรณะปราสาทหินครั้งแรกสิ้นสุดลง

2515 ย้ายที่ว่าการอำเภอพิจายและสถานีตำรวจ

2519 อุทยานประวัติศาสตร์พิจาย เปิดอย่างเป็นทางการ
โดยสมเด็จพระเทพาเป็นองค์ประธาน

2524 กรมศิลปากร ได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถานใหม่
(แก้ไขจาก พ.ศ. 2479)

2531 กรมท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามาจัดแสง - สี - เสียง
ในเขตปราสาทหิน เกิดเป็นเทศกาลเที่ยวพิจาย

2532 ย้ายตลาดสดและสถานีขนส่งประจำอำเภอพิจาย
มาที่บริเวณตลาดเมืองใหม่ ถนนเลี้ยวเมือง

2540

ภาพที่ 9 สรุปเหตุการณ์สำคัญอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมืองพิจาย

พัฒนาการรูปแบบเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย

2426 - 2427 คณะสำรวจชาวฝรั่งเศสสำรวจปราสาทหิน
ร่างแผนผังเมืองพิมาย

2433 Lunet de Lajongiere สำรวจและแก้ไข
แผนผังเมืองของคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส

2435 รัชกาลที่ 5 ยกเมืองพิมายให้เป็น
ส่วนหนึ่งของ "บริเวณนางรอง"
ตามเขตปกครอง

2440 เมือง พิมาย ถูกรวมอยู่ในจังหวัดนครราชสีมา

2443 เมืองพิมาย ยกฐานะเป็น อำเภอเมืองพิมาย

2453 พระยาจ่าบตีได้ปรับปรุงเมืองพิมาย
ให้เป็นเมืองการค้า
เพราะติดลำนามูล

2454 **เรือนแถวไม้ระยะที่ 1**

2457 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน
ปรับปรุงเมืองพิมาย

2477 **เรือนแถวไม้ระยะที่ 2**

2479 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน
ปรับปรุงเมืองพิมาย

2482 เปลี่ยนจากอำเภอเมืองพิมายเป็น อำเภอพิมาย

2491 **ตึกแถวท้องถิ่น**

2498 ก่อตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ โรงเรียน
สมเด็จพระราชินี

2500 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียน
ปราสาทหินและโบราณสถาน
ในเขตเมืองพิมาย

2505 เริ่มตั้งโรงเรียนประจำอำเภอ โรงเรียน
สมเด็จพระราชินี

2507 เปลี่ยนการบูรณะเป็นวิธี Anastylis
และขุดแต่งเขตโบราณสถานเป็น 120 ไร่

2511 **ตึกแถวยุคสมัยใหม่**

2515 การบูรณะปราสาทหินพิมาย
ใกล้สิ้นสุด

2519 ย้ายที่ว่าการอำเภอพิมายและสถานีตำรวจ
จากเมืองเก่ามาที่เมืองใหม่

2524 อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย เปิดอย่างเป็นทางการ
โดยสมเด็จพระเทพฯ เป็นองค์ประธาน

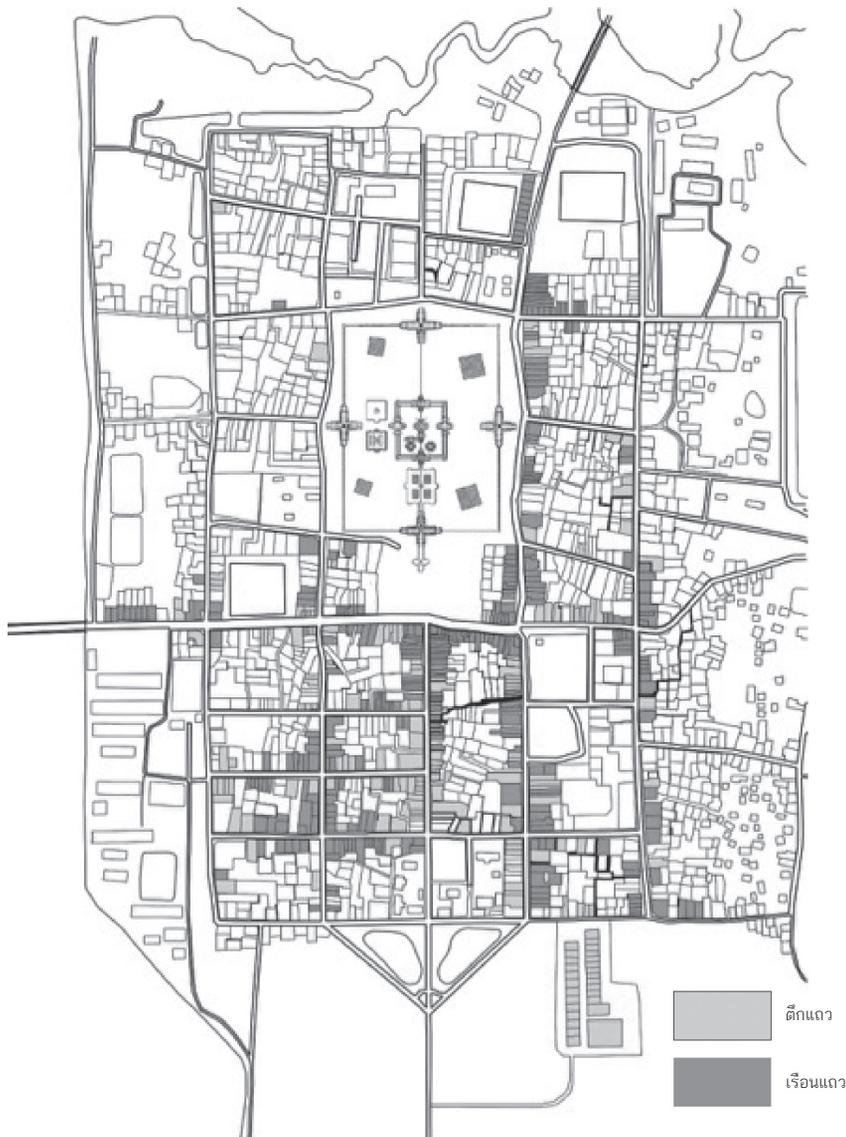
2531 กรมศิลปากร ได้กำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน
(แก้ไขจาก พ.ศ. 2479)

2532 **ตึกแถวยุคปัจจุบัน**

ภาพที่ 10 สรุปเหตุการณ์สำคัญอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเมืองพิมาย และพัฒนาการรูปแบบเรือนแถว ตึกแถวพื้นถิ่นพิมาย

การจำแนกรูปแบบเรือนแถวและตึกแถวพื้นถิ่น

จากการศึกษาสภาพทางกายภาพของ “เรือนแถว” และ “ตึกแถว” ได้มีการกำหนดพื้นที่การศึกษา โดยได้ทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีความหลากหลายบริเวณถนนอินทจินดา ถนนจอมสุตาเสด็จ ถนนท่าสงกรานต์ และถนนบุษยันต์ ซึ่งเป็นถนนเส้นหลักของเขตเมืองพิมาย พบว่าตัวอาคารมีรูปแบบที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ของพื้นที่และประวัติศาสตร์ของอาคาร และใช้เกณฑ์ของวัสดุที่ใช้ก่อสร้างเป็นการจำแนกอาคารเบื้องต้น จึงได้สำรวจพร้อมทั้งแบ่งประเภทของอาคารออกเป็น 2 ประเภท คือ เรือนแถว และตึกแถว ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งของอาคารที่ได้ทำการสำรวจทั้ง 2 กลุ่ม

พัฒนาการโดยรวมของเรือนแถวการค้าในเมืองพิมาย

จากลำดับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเมืองพิมาย ที่เริ่มตั้งเมืองตั้งแต่สมัยพระนครของอาณาจักรเขมร มีการเกิดชุมชนหนาแน่นในช่วงแรกบริเวณรอบๆ ปราสาทหิน โดยลักษณะการตั้งเรือนมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามระบบกริดของเมืองโบราณ ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากภาพถ่ายทางอากาศ การเติบโตของเมืองและการค้าของเมืองพิมาย มีการเติบโตพร้อมกับองค์ประกอบของเมืองที่สำคัญและส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ ตลาด และเรือนแถว ดังภาพที่ 12

ภาพที่ 12 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งเรือนแถว

ตลาดที่สำคัญที่เกิดขึ้นในตัวเมืองมหาสารคาม เมื่อพิจารณาเทียบกับช่วงเวลาในการสร้างเรือนร้านค้าจะเห็นว่ามีความสัมพันธ์กันปราสาทหิน (บูรณะปราสาทหิน พ.ศ.2500) ได้อธิบายถึงช่วงเวลาในการตั้งตลาดในตัวเมืองพิมาย ออกเป็น 4 ช่วง ได้แก่

1. ช่วงตลาดสดอยู่ในพื้นที่ปราสาทหิน ก่อน พ.ศ.2475 ปรากฏอาคารพาณิชย์เป็นเรือนแถวไม้ อยู่ด้านชั้นเดียว และเรือนแถวไม้สองชั้น ด้านข้างปราสาทและถนนจอมสุดาเสด็จ
2. ช่วงย้ายตลาดและการบูรณะปราสาทหิน เป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงผังเมืองและเกิดการก่อสร้างเรือนแถวไม้เพื่อให้เช่า
3. ช่วงเวลาตลาดของเรา พ.ศ.2478 เกิดอาคารร้านค้าขายที่ทำด้วยไม้สามารถปรับเปลี่ยนตามวิทยาการก่อสร้างสอดคล้องกับการสอบถามปีการก่อสร้างของกรมศึกษาเรือนแถวไม้ซึ่งเรือนแถวไม้เพื่อการค้าพาณิชย์เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สอดคล้องกับช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงของตลาด
4. ช่วงเวลาตลาดสดเทศบาล พ.ศ.2535 ช่วงเริ่มเปลี่ยนแปลงผังเมืองอีกครั้ง โดยการขยายเมืองและระบบสาธารณูปโภคหลักออกนอกตัวเมืองเก่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ทำให้เกิดตึกแถวเพื่อการค้าพาณิชย์อย่างชัดเจน

การสำรวจรูปแบบอาคาร

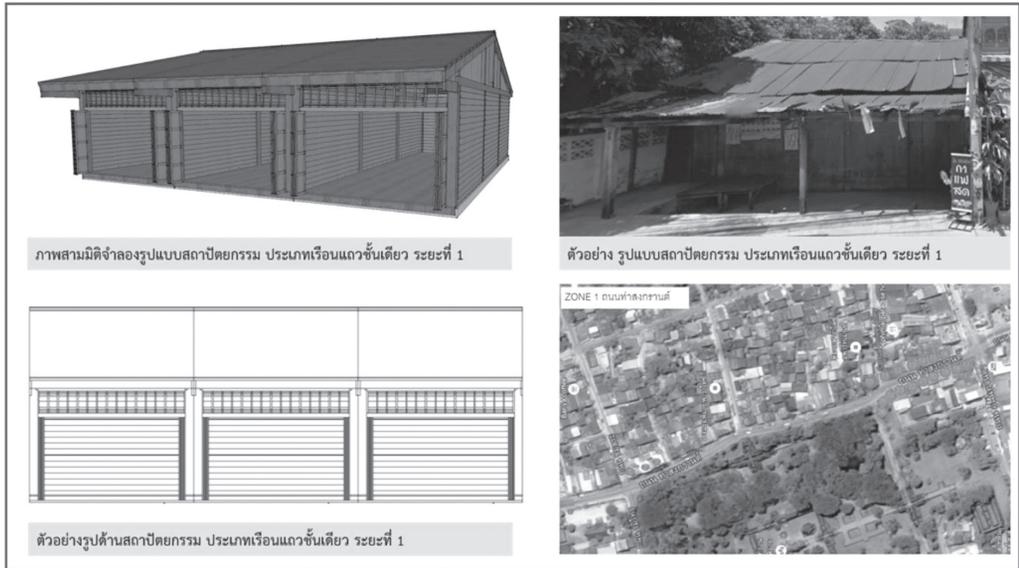
อาคารพื้นถิ่นภายในเมืองที่ทำการศึกษแบ่งออกเป็น 2 ประเภท โดยการใช้โครงสร้างหลักของอาคารเป็นเครื่องมือแบ่งลักษณะของอาคาร ประกอบด้วย 1) เรือนแถวไม้ และ 2) ตึกแถว

1. เรือนแถวไม้

1.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1

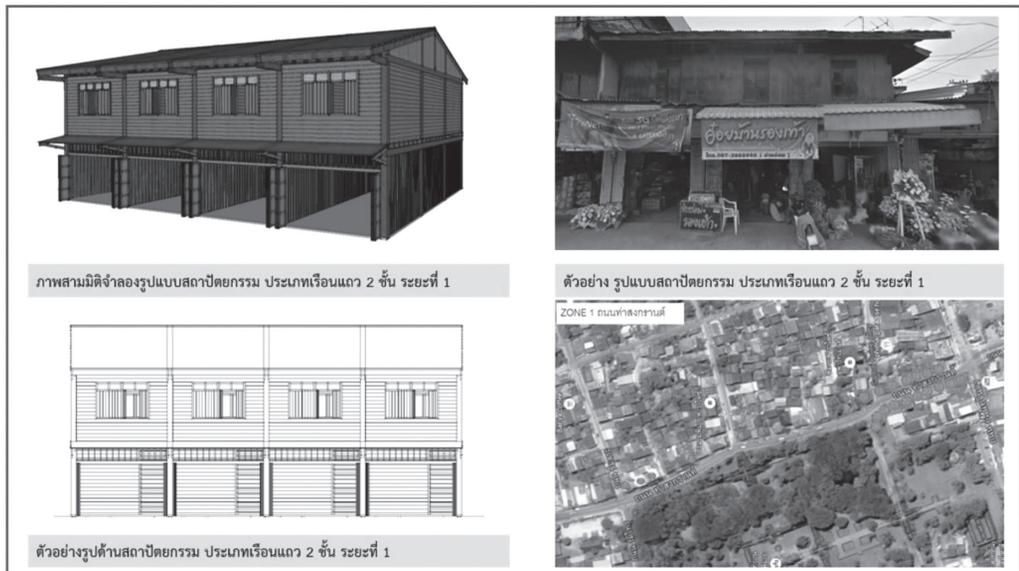
1.1.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถวชั้นเดียว ดังภาพตัวอย่างที่ 13 พบบริเวณถนนจอมสุดาเสด็จ เป็นเรือนแถวไม้ ชั้นเดียว มีจำนวนคูหา 2 รูปแบบ ประกอบด้วย เรือนแบบ 2 คูหา และเรือนแบบ 3 คูหา

ขนาดความกว้างของแต่ละคูหา สามารถสะท้อนให้เห็นถึงขนาดของช่วงเสาที่นิยมในการก่อสร้าง และศักยภาพการรับน้ำหนักของโครงสร้างไม้ที่ก่อสร้างในอดีต พบว่า ขนาดความกว้างของเรือนแถวไม้อยู่ในช่วง 3.00 – 3.60 เมตร ความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 9.00 – 15.00 เมตร และความสูงของเรือน 1 ชั้น

ภาพที่ 13 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่นชั้นเดียว ระยะที่ 1

1.1.2 เรือนแถวไม้ระยะที่ 1 แบบเรือนแถว 2 ชั้น ดังภาพที่ 14 มีลักษณะเป็นเรือนแถวไม้ ชั้นสอง ความกว้าง ด้านหน้าอาคารอยู่ในช่วง 3.00 – 3.60 เมตร และความสูงของเรือนชั้นที่ 2 ถึงได้คานรับหลังคา อยู่ในช่วง 2.70 – 3.80 เมตร

ภาพที่ 14 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 1

1.2 เรือนแถวไม้ระยะที่ 2

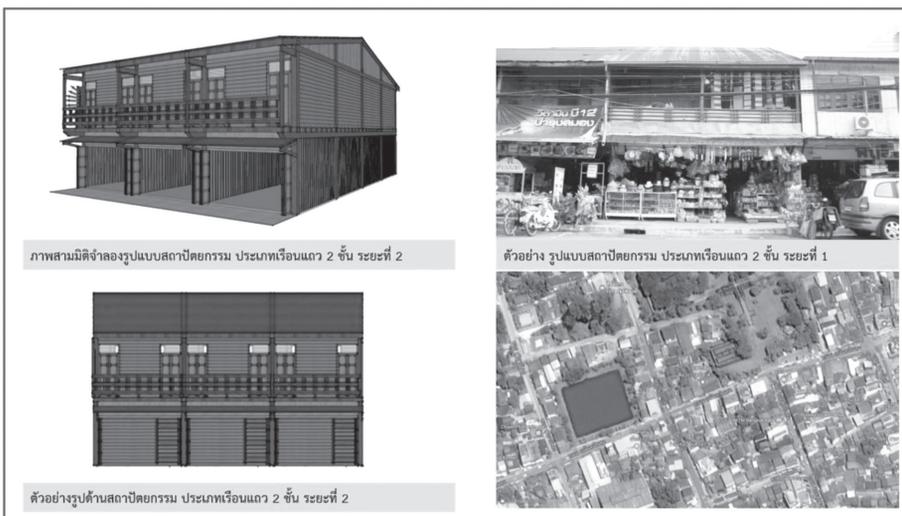
กลุ่มเรือนที่ 2 กลุ่มเรือนที่สร้างในช่วงหลัง พ.ศ.2500 เป็นกลุ่มเรือนแถวที่มีการปรับเปลี่ยนการใช้งาน จากเรือนอยู่อาศัยมาเป็นร้านค้าขาย (ถนนอนันท์จินดา)

ลักษณะการใช้พื้นที่ภายใน มักใช้ค้าขายร่วมกับอาคารอยู่อาศัยและมีการปรับเปลี่ยนผนังชั้นล่าง โดยใช้วัสดุสมัยใหม่ ลักษณะหลังคาของอาคาร มีลักษณะร่วมเป็นอาคารทรงจั่ว และส่วนต่อขยายเป็นหลังคาทรงจั่วมาต่อชนโดยใช้รางน้ำสังกะสีเป็นตัวเชื่อม วัสดุผนังมีทั้งวัสดุที่เป็นกระเบื้องและสังกะสี และลักษณะอาคารมักเชื่อมกับอาคารอยู่อาศัยเดิม เน้นกลุ่มคนที่มาเช่า หรือเปิดค้าขายเพิ่มเติม แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวของการอยู่อาศัยในช่วงเวลาในปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย

1.2.1 เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง

ลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่ม เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง ดังภาพที่ 15 สร้างขึ้นประมาณหลังปี พ.ศ.2500 ลักษณะการใช้วัสดุมีการใช้วัสดุสมัยใหม่ โดยชั้นที่ 1 ประกอบด้วย ประตูหน้า มีทั้งส่วนที่ใช้ประตูบานเฟี้ยมและประตูเหล็กยึด ผนังส่วนใหญ่เป็นไม้ ฝ้าเพดานใช้ฝ้าแผ่นเรียบหรือไม้ เพื่อปิดพื้นชั้นบน และ ชั้นที่ 2 ประตูอกระเบียงเป็นบานไม้เปิดคู่ และมีช่องลมช่องแสงด้านบนเหนือประตูหน้าช่องลม มีลักษณะช่องลมระแนงไม้ตลอดทั้งด้านหน้าของอาคาร ระเบียง มีอาคารในยุคหลังที่มีการตีระแนงกันขโมย บริเวณระเบียง หน้าต่าง บานเปิดคู่ไม้ ลูกฟักไม้ มีช่องแสงด้านบนไม่มีลวดลายและแผงกันแดด แต่จะเป็นกลุ่มเรือนที่นิยมฉลุ ลวดลายบริเวณค้ำยันของเรือน

รูปแบบความสัมพันธ์การจัดพื้นที่ใช้สอยเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบมีระเบียง ลักษณะการเข้าถึงตัวเรือนมีทางเข้ามากกว่า 1 ทาง นอกจากทางด้านหน้า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเรือนที่พัฒนามาจากเรือนอยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนชั้นล่างเป็นพื้นที่ปล่อยเช่าเพื่อขายของ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยด้านบนเป็นการอยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเอง

ภาพที่ 15 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของเรือนแถวไม้ท้องถิ่น 2 ชั้น ระยะที่ 2

1.2.2 เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง

ลักษณะองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่ม เรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง สร้างขึ้นประมาณหลังปี พ.ศ. 2500 ลักษณะการใช้วัสดุมีการใช้วัสดุสมัยใหม่โดย ด้รัยอิทธิพลด้านการใช้วัสดุจากการสร้างรถไฟสายกรุงเทพ – ตะวันออกเฉียงเหนือ โดยชั้นที่ 1 ประกอบด้วย ประตูหน้า มีทั้งส่วนที่ใช้ประตู บานเฟี้ยมและประตูเหล็กยึดคล้ายกับเรือนแถวแบบมีระเบียง ผนัง ส่วนใหญ่เป็นไม้ ฝ้าเพดาน ใช้ฝ้าแผ่นเรียบหรือไม้ เพื่อปิดพื้นชั้นบน มีหลังคายื่นกันแดดทางเดินหน้าเรือนแถว และชั้น 2 มีช่องลม ช่องแสงด้านบนเหนือหน้าต่าง บานเปิดคูไม้ ลูกพักไม้ มีช่องแสงด้านบนไม่มีลวดลาย ไม่มีแผงกันแดด สันนิฐานว่า เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง เกิดจากการปรับปรุงรูปแบบจากเรือนแถวไม้แบบมีระเบียง การไม่มีระเบียงเชื่อมต่อกันแต่ละหลังเพื่อป้องกันขโมย

รูปแบบความสัมพันธ์การจัดพื้นที่ใช้สอยเรือนแถวไม้ระยะที่ 2 เรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง ลักษณะการเข้าถึงตัวเรือนมีทางเข้ามากกว่า 1 ทาง นอกจากทางด้านหน้า ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเรือนที่พัฒนามาจาก เรือนอยู่อาศัย และพื้นที่ส่วนชั้นล่างเป็นพื้นที่ปล่อยเช่าเพื่อขายของ ส่วนพื้นที่อยู่อาศัยด้านบนเป็นการอยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเองซึ่งลักษณะการใช้งานเป็นไปในรูปแบบเดียวกันกับเรือนแถวไม้แบบมีระเบียง แต่จากการสำรวจพบว่าเรือนแถวไม้ 2 ชั้นแบบไม่มีระเบียง ณ ปัจจุบันพื้นที่ชั้น 2 มักถูกใช้เป็นพื้นที่เก็บของมากกว่าการอยู่อาศัย

2. ตึกแถว

จากการศึกษาพบว่า ตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าพิมาย เกิดจากการขยายตัวของชุมชนเมืองผ่านทางรถไฟ แม้ว่าเมืองพิมายเองจะไม่มีรถไฟผ่าน แต่การเกิดรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมา นำมาซึ่งวัสดุสมัยใหม่ และการหยิบยืมรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในตอนนั้นมาก่อสร้างภายในพื้นที่ พร้อมทั้งได้มีนโยบายการพัฒนาเมืองจากภาครัฐอีกด้วย จึงเป็นที่มาของการเกิดตึกแถวภายในย่านเมืองเก่าพิมาย ดังภาพที่ 16

โดยตึกแถวที่ทำการศึกษากายในพื้นที่สามารถจำแนกออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

2.1 ตึกแถวพื้นถิ่น

2.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (early modernism style)

2.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย

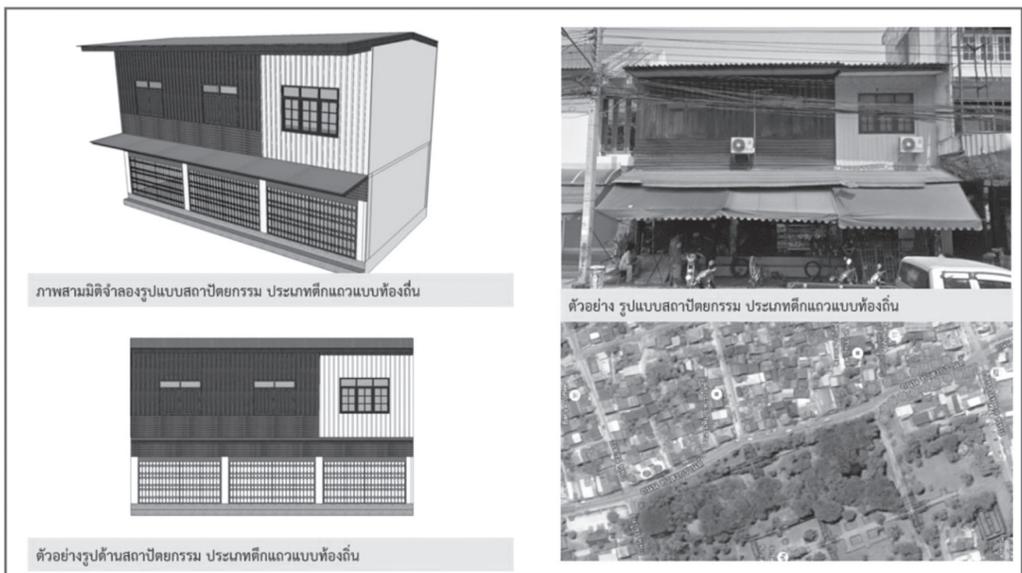

ภาพที่ 16 แผนผังบริเวณเมืองพิมายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน พร้อมแสดงตำแหน่งตึกแถว

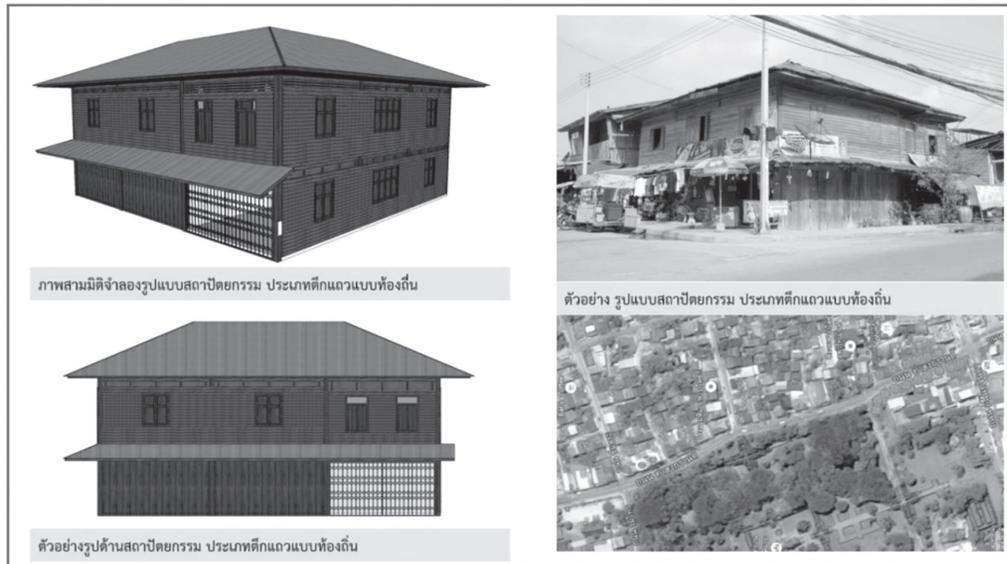
2.1 ตึกแถวพื้นถิ่น

ตึกแถวพื้นถิ่นในการศึกษานี้ หมายถึง ตึกแถวที่มีโครงสร้างหลักเป็นคอนกรีต มีผนังและองค์ประกอบอาคารอื่นเป็นไม้ เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สมัยใหม่ที่มีการนำคอนกรีตมาใช้ตามสมัยนิยม โดยเข้าถึงตัวเมืองผ่านการเกิดของรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา ซึ่งช่างท้องถิ่นได้ได้นำคอนกรีตมาก่อสร้างเป็นโครงสร้างหลักของอาคาร และใช้ความรู้ในงานไม้มาผสมผสาน เกิดเป็นตึกแถวครึ่งปูนครึ่งไม้ และการใช้ไม้ในการก่อสร้างยังเป็นการลดต้นทุนของผู้เป็นเจ้าของ เพราะในสมัยนั้นไม่มีราคาถูกและหาได้ง่ายกว่าคอนกรีต

หลังจาก พ.ศ.2500 ซึ่งมีการนำเข้าวัสดุใหม่ๆ มายังท้องถิ่นเมืองพิมาย จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมประเภทเรือนแถวไม้ มาเป็นตึกแถวพื้นถิ่นโดยการนำวัสดุประเภทคอนกรีตซึ่งมาพร้อมกับการเกิดขึ้นของรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา จึงเกิดการประยุกต์ใช้วัสดุสมัยใหม่กับรูปแบบเรือนแถวไม้ที่มีอยู่เดิม ก่อให้เกิดเป็นตึกแถวท้องถิ่น ซึ่งในระยะแรกของตึกแถวท้องถิ่นนั้น มีลักษณะเป็นครึ่งปูนครึ่งไม้ ดังภาพที่ 17 และ 18

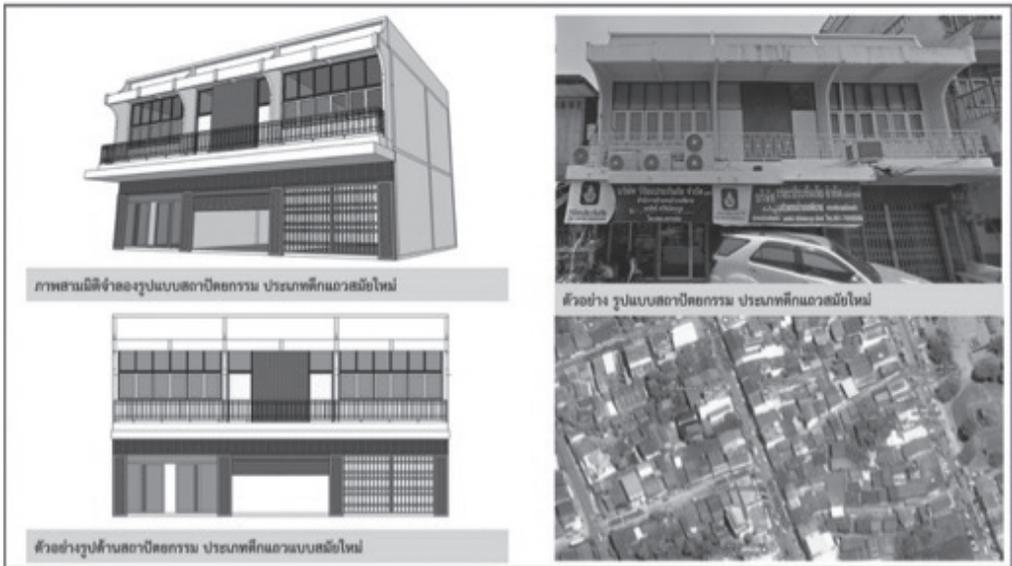
ภาพที่ 17 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของตึกแถวแบบท้องถิ่น

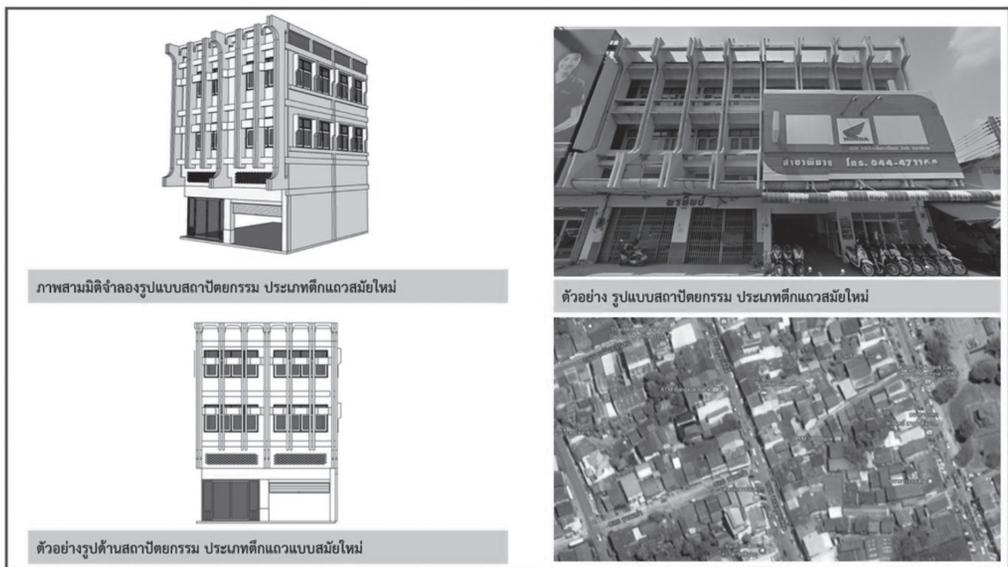
ภาพที่ 18 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของตึกแถวแบบห้องถิ่น

2.2 ตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (early modernism style)

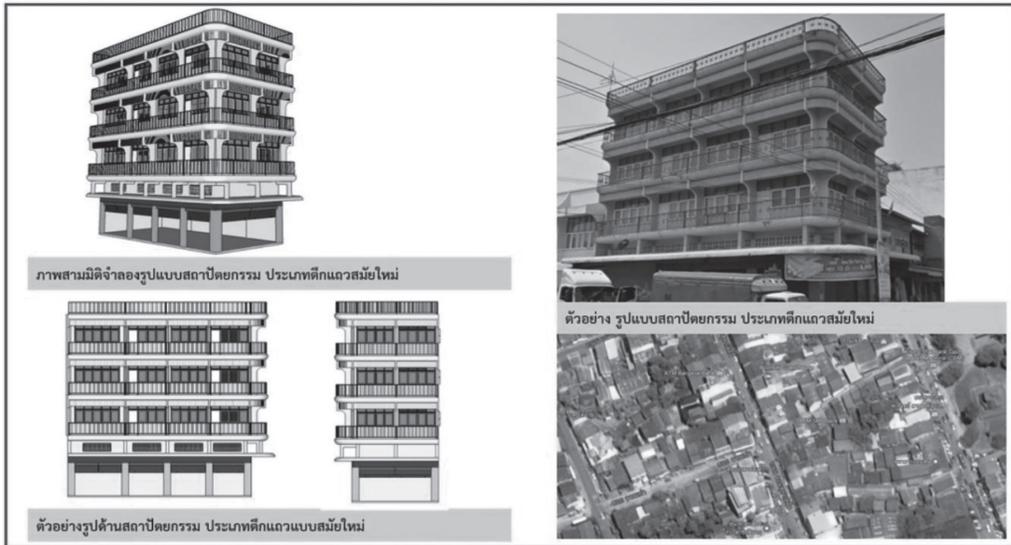
เมืองพินายได้รับอิทธิพลรูปแบบตึกแถวแบบสมัยใหม่จากกระแสการพัฒนาเมือง และนโยบายพัฒนาเมือง ในยุคจอมพล ป.พิบูลสงคราม (พ.ศ.2510) และการเข้ามาของวัสดุใหม่ๆ ซึ่งมีผลแทนวัสดุประเภทไม้ ทำให้เกิดเป็นตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น (early modernism style) ดังภาพที่ 19, 20 และ 21 ซึ่งตึกแถวส่วนใหญ่ยังมีตำแหน่งรอบปราสาทหินพินาย แต่ถัดออกมาจากแนวเรือนแถวไม้หน้าปราสาท โดยยังคงอยู่บนถนนเส้นเดียวกันนั้น คือ ถนนจอมสุตาเสด็จ ถนนอนันท์จินดา ถนนบุษยยันต์ ซึ่งมีขนาด 3.50 – 4.00 เมตร ความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 8.00 – 16.00 เมตร และความสูงของตึกแถวอยู่ที่ 2 – 4 ชั้น

ภาพที่ 19 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น

ภาพที่ 20 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่าย และตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น

ภาพที่ 21 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น

2.3 ตึกแถวแบบร่วมสมัย (นับจาก พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน)

ตึกแถวในยุคนี้มีการออกแบบโดยการนำรูปแบบของสถาปัตยกรรมกรีก และโรมันเข้ามาใช้ในการออกแบบอาคาร เพื่อแสดงถึงฐานะทางเศรษฐกิจของผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งสะท้อนผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมตึกแถวที่มีการนำเสาและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมแบบกรีก โรมันมาเป็นองค์ประกอบของอาคาร ซึ่งเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายในยุคนั้นและยังส่งผลมาถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่างในภาพที่ 22

ตึกแถวแบบร่วมสมัย

ในปี พ.ศ.2535 ตลาดสดเทศบาลเริ่มเปลี่ยนแปลงผังเมืองอีกครั้ง โดยการขยายเมืองและระบบสาธารณูปโภคหลักออกนอกตัวเมืองเก่า เนื่องจากข้อจำกัดด้านพื้นที่ ทำให้เกิดตึกแถวเพื่อการพาณิชย์อย่างชัดเจน โดยยังคงอ้างอิงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของตึกแถวแบบสมัยใหม่ระยะต้น แต่มีการลดอลงวดลายหน้ากากของอาคาร (fin or facade) และเน้นประโยชน์การใช้งานเป็นหลัก โดยขนาดของตึกแถวยังมีขนาดใกล้เคียงกับตึกแถวแบบสมัยใหม่ตอนต้น คือมีขนาด 3.50 - 4.00 เมตร ความลึกของอาคารอยู่ในช่วง 12.00 - 16.00 เมตร และความสูงของตึกแถวอยู่ที่ 3 - 4 ชั้น

ภาพที่ 22 ตัวอย่างรูปแบบ 3 มิติ ภาพถ่ายและตำแหน่งของตึกแถวในปัจจุบัน

สรุป

จากการศึกษาและจำแนกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ภายในเขตกำแพงเมืองพิมาย ด้วยการสำรวจรังวัดเบื้องต้น จำนวนทั้งสิ้น 41 อาคาร ประกอบกับการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ชุมชนพิมาย สามารถสรุปผลว่า พบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภท “เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น” ซึ่งเป็นอาคาร 1 ชั้น มีจำนวน 2 หลัง 4 คูหา อาคาร 2 ชั้น จำนวน 6 หลัง “ตึกแถวแบบท้องถิ่น” จำนวน 6 หลัง และ “ตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น” จำนวน 12 หลัง ทั้งนี้ เรือนแถวไม้แบบท้องถิ่น ทั้ง 6 หลัง เป็นกลุ่มของเรือนแถวไม้ที่มีลักษณะเฉพาะตัว มีหลงเหลืออยู่บนถนนอนันตจินดาและถนนจอมสุตาเสด็จ ถือเป็นกลุ่มเรือนแถวไม้ที่ทรงคุณค่าควรค่าแก่การอนุรักษ์และเก็บรักษาเพื่อการศึกษา เรียนรู้ และเป็นมรดกของชุมชนและของเมือง สำหรับตึกแถวแบบท้องถิ่น จำนวน 6 หลัง ในพื้นที่มีอายุราว 60 ปี เป็นสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น และตึกแถวสมัยใหม่ระยะต้น จำนวน 12 หลัง แสดงถึงอิทธิพลของยุคสมัยสำคัญอีกยุคของเมืองประวัติศาสตร์พิมาย ระหว่างปี พ.ศ. 2499 - 2505 ต่อเนื่องมาจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2500 - 2515 และการดำรงอยู่ของประจักษ์หลักฐานทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ยังแสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในการปรับเปลี่ยนวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง เพื่อเพิ่มความมั่นคงของชีวิตและเสถียรภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ภายหลังจากขยายเมืองพิมายและผลจากการบูรณะปราสาทหินพิมายมีผลต่อผังเมืองรวม แต่อย่างไรก็ตามแม้จะมีความแตกต่างของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมดังที่ได้ทำการจำแนกนั้นกลับพบว่า บริเวณกำแพงเมืองพิมายกลับคงไว้ซึ่งเอกภาพแสดงถึงภาพรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเมื่อทำการศึกษาจึงพบว่า เกิดขึ้นจากปัจจัยของรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและลักษณะทางกายภาพของความสูงของอาคารภายในชุมชนที่กระทำต่อถนน และโบราณสถาน ส่งผลให้ย่านชุมชนพิมายได้คงไว้ซึ่งประวัติศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทั้งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมของย่านประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย

เอกสารอ้างอิง

- Chanbai, S. (1999). **Karn suksa kati kan oakbab Prasat Hin Phimai Amphur Phimai Changwat Nakhon Ratchasima.** (In Thai) [The design concept of Prasat Hin Phimai, Nakhon Ratchasima Province] (Master thesis). Bangkok: Silpakorn University.
- Ditsakul, S. M.C. (1997). **Silapa nai Prathet Thai.** (In Thai) [Art in Thailand] (10th). Bangkok: Silpakorn University.
- ICOMOS Thailand. (2014, April). **Kodbat Prathet Thai wa duay kan borihan jadhan lang moradok wattanatum.** (In Thai) [Thailand Charter on Culture Heritage Management]. **ICOMOS Thailand Newsletter**, 13(26–27), 3-4.
- Mekboonsonglap, S. (2016). **Karn sang kwam tranak roo nai dan prawattisart phuen tee kae konnai chumchon Yan Nhong Rabu Tambon Wieng Amphur Muang Phayao.** (In Thai) [Building up historical awareness for communities in Nhong Rabu, Tambon Wieng, Amphur Muang, Phayao]. **Journal of Environmental Design**, 3(2), 51-71.
- Oliver, P. (1998). **Encyclopedia of vernacular architecture of the world Volume 1.** Cambridge: Cambridge University Press.
- Rapoport, A. (1969). **House form and culture.** New Jersey: Prentice Hall.
- Sihanat, W. (2000). **Karn suksa naewtang kan pattana arkan pau kan anurak chumchon nai phuentee lum klong koranee suksa Klong Omnont and Klong Bangkoknoi Changwat Nonthaburi.** (In Thai) [Towards design guidelines for canal settlements : the case of omnont and Bangkoknoi Canals, Nonthaburi Province] (Master thesis). Bangkok: King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang.
- Suttitham, T. (1990). **Trisadee lae naewtang karn patibat karn anurak anusornsatan lae lang borankadee.** (In Thai) [Theory and and guidelines for conservation of ancient place]. Bangkok: Hirunpat.
- UNESCO. (2012). **The urban future.** Report of The Sixth Session of the World Urban Forum, Naples, Italy 1-7 September, 2012. Retrieved February 9, 2017, from <http://mirror.unhabitat.org/documents/WUF6Report.pdf>.